

Poligrāfa ekspertīzes nosacījumi civilprocesā

Uldis Miķelsons

*Legum servi sumus ut liberi esse possimus*¹

Kaut arī civilprocesā tradicionāli daudz mazāk izmanto kriminālistikas iespējas (tam viens no iemesliem ir tas, ka pierādīšanas nasta (*onus probandi*) ir uzlikta procesa pusēm, atšķirībā no kriminālprocesa, kur izpaužas *ex officio* princips par pierādīšanas nastu kriminālprocesa virzītājam), tomēr ārvalstīs poligrāfa pārbaudes diezgan plaši veic arī civilprocesā, piemēram, tāda prakse ir ASV, Izraēlā, Kanādā, Austrālijā, Dienvidāfrikas Republikā, Vācijā u.c. (ārvalstu juridisko praksi sk. 1.3. nodaļā).

Latvijā līdz šim bijis tikai viens gadījums, kad civillietā veikta poligrāfa ekspertīze. Šo ekspertīzi 2005. gada martā noteica Talsu rajona tiesa civillietā Nr. C36-0028⁴/05, kurā tiesai bija būtiski noskaidrot, vai viena no pusēm – E. K. ir parakstījusi viņam agrāk piederējušās SIA dalībnieku sapulces protokolu un arī iesniegumu Uzņēmumu reģistram par šīs SIA statūtu grozījumu pierēģistrēšanu, ar kuriem E. K. faktiski tika izvests no šīs SIA dalībnieku sastāva, vienlaikus arī zaudējot savu daļu šajā SIA. Tā kā tiesai neredzēja iespēju šo jautājumu noskaidrot ar citiem līdzekļiem (lietā veiktās vairākas rokraksta ekspertīzes bija pretrunīgas), tā noteica komplekso tiesu psiholoģisko – poligrāfa ekspertīzi, lai pārbaudītu E. K. liecību patiesīgumu, atbilstīgi tam, kā šo ekspertīzi veic krimināllietās.

Tomēr, kaut arī Latvijā pagaidām nav ieviesusies šāda prakse, autors līdz šim nav saskāries ne ar vienu jurista viedokli, kurš būtu noraidošs attiecībā uz iespēju arī civilprocesā veikt poligrāfa pārbaudes. Tajā skaitā, kad šā darba autors Tiesnešu mācību centrā 2004. gada rudenī – 2005. gada pavasarī nolasīja lekciju kursu rajonu (pilsētu) tiesu un apgabaltiesu tiesnešiem par poligrāfa ekspertīzi, vienmēr arī civillietās praktizējošie tiesneši izteica atbalstošu pozīciju šādai iespējai. Bez tam, arī Ģenerālprokuratūra izteica atbalstošu viedokli šajā jautājumā (to bija uzdots publiskot virsprokuroram Jāzepam Ancānam),² norādot, ka poligrāfa ekspertīzes, ja tās attaisnotu sevi krimināllietu izmeklēšanā, varētu veikt arī civillietās.

Ievērojot minēto situāciju, kaut arī šis darbs pamatā izstrādāts juridiskās zinātnes *kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas* apakšnozarē, šeit lietderīgi nedaudz

¹ Lat.: Pakļaujoties likumiem, mēs varam būt brīvi / Cicerons /

² Ancāns J. Poligrāfa izmantošanas tiesiskie aspekti // Administratīvā un kriminālā justīcija, 1998, Nr.4., 46.-47.lpp. – [LPA semināra «Poligrāfa izmantošanas iespējas Latvijā» materiāli]

uzmanību pievērst arī Civilprocesa likuma³ reglamentācijai, kas reglamentē ekspertīžu veikšanu, un, līdz ar to, attiecinās arī uz poligrāfa ekspertīzi, ja tāda tiek veikta civilprocesā.

Civilprocesa likuma (CPL) 8. panta (1) daļā noteikts, ka pierādījumiem, pēc kuriem tiesa noskaidro lietas apstākļus, jābūt iegūtiem likumā noteiktajā kārtībā un pārbaudītiem tiesas sēdē. Vispusīga, pilnīga un objektīva pierādījumu pārbaude ir ārkārtīgi svarīga pareizā lietas izlemšanā un tās pušu tiesību un likumīgo interešu nodrošināšanā. Nebūt nav reti gadījumi, kad arī civilprocesā iesaistīta persona melo par kaut kādiem apstākļiem, kam ir būtiska nozīme lietā. Ja tiesa to nekonstatēs, tad iespējama tiesas kļūda, līdz ar ko apdraudēta arī personu tiesību nodrošināšana. *Falsus in uno, falsus in omnibus*.⁴

CPL 94. pantā norādīts, ka tiesa pieņem tikai tos pierādījumus, kuriem ir nozīme lietā. Viens no Civilprocesa likumā paredzētajiem pierādīšanas līdzekļiem ir **ekspertīze**.

Ievērojot, ka CPL 95. panta (1) daļā norādīts, ka tiesa pieļauj tikai likumā noteiktos pierādīšanas līdzekļus, savukārt, CPL nav minēta iespēja iegūt pierādījumus ar «citiem dokumentiem», kā tas ir Latvijas kriminālprocesa kodeksa⁵ 49. panta (2) daļā vai, atbilstīgi, Kriminālprocesa likuma⁶ 135. pantu, var uzskatīt, ka civilprocesā, atšķirībā no kriminālprocesa, poligrāfa pārbaudes galvenokārt būtu jāveic ekspertīzes formā, izņemot gadījumu, ja lietu izskata šķīrējtiesa (par to sk. turpmāk).

Šeit gan jāizdara atruna, ka CPL 110. pantā paredzēta iespēja pierādīšanā izmantot «rakstveida pierādījumus», kas būtībā ir līdzvērtīga iespēja kriminālprocesā paredzētajai iespējai izmantot kā pierādījumus «dokumentus».

Balstoties uz autora izstrādāto definīciju kriminālprocesam (sk. 4.1. nodaļā) un ievērojot CPL normas, šeit var būt minēta šāda definīcijas poligrāfa ekspertīzei: Poligrāfa ekspertīze civilprocesā ir saskaņā ar Civilprocesa likuma 121. - 125. pantu nosacījumiem speciālista veikta izpēte civillietā liecinošas personas atbilžu patiesīguma noteikšanai, lietojot poligrāfu, nolūkā iegūt un pārbaudīt pierādījumus civillietā.

Atbilstīgi metodiskajiem nosacījumiem, kādi ir kriminālprocesā (sk. 4.1. nodaļā), saskaņā ar autora viedokli, arī civillietās poligrāfa ekspertīzi lietderīgi veikt kompleksi ar psiholoģisko diagnosticēšanu kā komplekso tiesu psiholoģisko – poligrāfa ekspertīzi.

---

³ Civilprocesa likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 14.10.1998.; spēkā no 1.03.1999.; redakcija uz 9.03.2005.; publicēts Latvijas Vēstnesī 03.11.1998., Nr.326/330.

⁴ Lat.: Kļūda vienā, kļūda visā

⁵ Latvijas Kriminālprocesa kodekss / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas PSR Augstākajā padomē 06.01.1961.; spēkā no 01.04.1961.; Latvijas Republikā stājies spēkā ar Latvijas Republikas Augstākās Padomes likumu 23.10.1990. (Nav spēkā) un Latvijas Republikas likumu 22.08.1991. (Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991., Nr.33./34.); redakcija uz 28.01.2005. – [Oficiāli nav publicēts; Sk. NAIS]

⁶ Kriminālprocesa likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 21.04.2005.; spēkā no 01.10.2005.; publicēts Latvijas Vēstnesī 11.05.2005., Nr.74.

Šeit gan jāuzsver, ka Civilprocesa likumā nav paredzēta iespēja noteikt komplekso ekspertīzi (un arī komisijas ekspertīzi, kam arī ir nozīme, jo komplekso ekspertīzi lielākajā daļā gadījumu veic ekspertu komisija). To autors uzskata par būtisku trūkumu, jo komplekso ekspertīžu neesamība civilprocesā atsevišķos gadījumos var būtiski ierobežot iespējas tiesai iegūt un pārbaudīt pierādījumus.

Piemēram, Civilprocesa likuma 106. panta 3) punktā noteikts, ka «Par lieciniekiem nevar izsaukt un nopratināt [...] personas, kas savu fizisko vai psihisko trūkumu dēļ nespēj pareizi uztvert apstākļus, kuriem ir nozīme lietā.» Taču jautājums par to, vai konkrētā persona spēj vai nespēj pareizi uztvert kaut kādus apstākļus, ja šī persona nav garīgi slima, bet tās psihisko funkcionālo stāvokli ietekmē kaut kāda personības akcentuācija, ne vienmēr atbilst eksperta psihiatra kompetencei. Kriminālprocesā dažkārt ir gadījumi, kad līdzīgu jautājumu noskaidrošanai tiek noteikta kompleksā tiesu psihiatriskā – psiholoģiskā ekspertīze, jo eksperts psihologs pielieto tādas izpētes metodikas, kas dod iespēju galarezultātā izdarīt secinājumus, kādus vienīgi psihiatrs nebūtu varējis izdarīt (vai, vismaz, nebūtu varējis izdarīt pietiekami ticami). Tiesu psihiatrijā un juridiskajā psiholoģijā ir labi zināms, ka daudzas personas var kaut kādas psihotraumas vai personības akcentuāciju iespaidā nonākt robežstāvoklī, kad tai nav gluži normāls psihiskais stāvoklis, taču nav arī garīga saslimšana, kas atņemtu tai civiltiesisko rīcībspēju. Šāda situācija civilprocesā ir pilnīgi iespējama, turklāt šaubas par to, ka garīgi veselu personu varbūt nemaz nevar uzskatīt par rīcībspējīgu, kādreiz var izvirzīt arī kāda no pusēm. Un tad tiesai nāktos izšķirties, vai šādā gadījumā noteikt tiesu psihiatrisko vai arī tiesu psiholoģisko ekspertīzi, jo komplekso ekspertīzi civilprocesuālā normatīvā reglamentācija neparedz.

Var piebilst, ka, piemēram, Krievijas Federācijas Civilprocesa kodeksa 82. pantā ir reglamentēta kompleksā ekspertīze, bet 83. pantā – komisijas ekspertīze.

Līdz ar to, autors izvirza priekšlikumu, atbilstīgi Kriminālprocesa likumā iekļautajai reglamentācijai, arī Civilprocesa likumā (tā 17. nodaļā) iekļaut jaunus 121.¹ un 121.² pantus ar šādu formulējumu:

«Ekspertu komisijas ekspertīze

(1) Ekspertu komisijas ekspertīzi parasti nosaka, lai izdarītu:

- 1) ekspertīzi, ja tās rezultātā paredzams izpētāmā objekta zudums vai būtiskas izmaiņas, kuras izslēdz atkārtotas izpētes iespējas;
- 2) personu identificējošo ekspertīzi;
- 3) ekspertīzi par ārstniecības personas kļūdu, veicot ārstniecību.

(2) Ekspertīzes iestādes vadītājs var uzdot jebkuru ekspertīzi izdarīt ekspertu komisijai.

(3) Komisiju no ekspertiem, kuri nestrādā vienā ekspertīžu iestādē, izveido tiesa ar savu lēmumu.

(4) Komisijas ekspertīzes atzinumu paraksta visi tās locekļi, bet, ja viņi nav vienisprātis, katrs no ekspertiem dod savu atzinumu.»

«Kompleksā ekspertīze

(1) Komplekso ekspertīzi nosaka, ja lietā nozīmīga jautājuma noskaidrošanai viens objekts vai vairāki objekti izpētāmi dažādu nozaru ekspertiem.

(2) Eksperti, kuri izdara komplekso ekspertīzi, sniedz kopīgu atzinumu.

(3) Atsevišķu atzinumu var sniegt eksperts, kurš nepiekrīt kopīgajam atzinumam.»

Ar šo reglamentāciju nebūtu arī jebkādi šķēršļi civilprocesā noteikt arī komplekso tiesu psiholoģisko – poligrāfa ekspertīzi, ja tiesa to uzskatīs par vajadzīgu.

Poligrāfa ekspertīzes **uzdevumi** civilprocesā izriet no CPL 1. pantā minētajiem civilprocesa principiem, proti – nodrošināt katras fiziskās vai juridiskās personas tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā likumā noteiktajā procesuālajā kārtībā.

Poligrāfa ekspertīzi civilprocesā nosaka saskaņā ar CPL 121. panta nosacījumiem, proti – to nosaka tiesa pēc puses lūguma, sastādot motivētu **lēmumu par ekspertīzes noteikšanu** un uzdodot tās veikšanu ekspertīzes iestādei vai noteiktam ekspertam, kuru brīdina par **kriminālatbildību** par apzināti nepatiesu atzinumu un par atteikšanos dot atzinumu saskaņā ar Krimināllikuma⁷ 300. un 302. pantiem.

Vērtējot CPL 121. panta (1) daļas nosacījumu, izriet, ka tiesa var arī noraidīt puses lūgumu noteikt poligrāfa ekspertīzi. Tādā gadījumā puse var vienīgi pielietot CPL 74. panta (2) daļas 4) punktā noteiktās tiesības pusei iesniegt pierādījumus, tātad – pašai vērsties pie poligrāfa eksperta un uz lūguma pamata lūgt ekspertu pārbaudīt viņu ar poligrāfu.

Saskaņā ar CPL 9. panta (2) daļu tiesai jānodrošina pusēm vienādas iespējas izmantot tām piešķirtās tiesības savu interešu aizsardzībai. *Audi et alteram partem!*⁸

Tātad, ja viena no pusēm ir izmantojusi iespēju būt pārbaudītai ar poligrāfu un lietā nav pietiekami daudz citu pierādījumu, lai tiesa saskaņā ar CPL 97. panta (1) daļu vispusīgi, pilnīgi un objektīvi pārbaudītu pierādījumus, tad, saskaņā ar minēto CPL 9. panta (2) daļas normu, tiesai jānodrošina iespēja arī otrai pusei būt pārbaudītai ar poligrāfu.

Saskaņā ar pētījumā Latvijas Policijas akadēmijā 1997. – 1998. gadā konstatēto, ārvalstīs tieši tāda tiesvedības prakse parasti arī ir civillietās. Piemēram, Izraēlas policijas Ekspertīžu centra Poligrāfa laboratorijas vadītājs autoram, atrodoties dienesta komandējumā

⁷ Krimināllikums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 17.06.1998.; spēkā no 1.04.1999.; redakcija uz 28.12.2004.; publicēts Latvijas Vēstnesī 08.07.1998., Nr.199/200.

⁸ Lat.: Uzklauti arī otru pusi!

Izraēlā, sniedza informāciju, ka Izraēlā visbiežāk pārbaudes ar poligrāfu civilprocesā tiek veiktas abām pusēm, kaut arī to nenodrošina tiesa, bet gan puses patstāvīgi vienojas ar ekspertu par tās veikšanu. Līdzīga prakse izplatīta arī ASV.

Saskaņā ar CPL 121. panta (2) daļas nosacījumiem, ekspertu izrauga puses pēc savstarpējas vienošanās, bet, ja tā nav panākta tiesas noteiktajā termiņā, ekspertu izraugās tiesa.

Šo apstākli papildus reglamentē CPL 93. panta (1) un (2) daļu nosacījumi, proti – katrai pusei ir jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā atsaucās kā uz savu prasījumu un iebildumu pamatojumu. Prasītājam jāpierāda sava prasība. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotību. Pierādījumus iesniedz puses un citi lietas dalībnieki. Ja lietas dalībniekiem nav iespējams saņemt nepieciešamos pierādījumus, tiesa pēc viņu lūguma tos izprasa pati.

Var piebilst, ka šis tiesiskais apstāklis ir saistīts arī ar eksperta darba apmaksas nodrošinājumu. Saskaņā ar CPL 39. - 45. pantu nosacījumiem, eksperta darba apmaksu līdz lietas izskatīšanai nodrošina tā puse, kura izteikusi attiecīgu lūgumu, bet, izskatot lietu, tiesa jau piespriež visus tās puses, kuras labā taisīts spriedums, samaksātos tiesas izdevumus, tātad, arī šo summu atmaksāt no otras – zaudētājas puses. CPL 39. – 45. panti vēl papildus reglamentē izdevumu atlīdzināšanas nosacījumus, tajā skaitā gadījumos, kad prasītājs atsakās no prasības, prasība atstāta bez izskatīšanas u.c.

Atbilstīgi Civilprocesa likuma 39. pantam, civillietās ekspertīzes apmaksu nodrošina saskaņā ar Latvijas Republikas Ministru kabineta 27.04.1999. noteikumiem Nr.154 «Kārtība, kādā civillietās aprēķināmas lieciniekiem un ekspertiem izmaksājamās summas un ar atbildētāja meklēšanu saistītie izdevumi».⁹

Gan nosakot ekspertīzi ar tiesas nolēmumu, gan arī pēc puses ierosinājuma, apmaksā lielākajā daļā gadījumu notiek saskaņā ar uzņēmuma līgumu ar katru ekspertu.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 522. pantu, **šķīrējtiesā** ekspertīze notiek tikai tad, ja puse iepriekš samaksājusi par eksperta pakalpojumiem. Šķīrējtiesa nosaka kārtību, kādā starp pusēm tiek sadalīti izdevumi par eksperta pakalpojumiem.

Jāaplūko arī jautājums, vai poligrāfa pārbaudes **abām pusēm** drīkst veikt **viens un tas pats eksperts**. CPL 123. pants neparedz kā pamatu eksperta noraidījumam to, ka viņš iepriekš ir veicis ekspertīzi šajā lietā pēc tās ierosināšanas tiesā.

---

⁹ Kārtība, kādā civillietās aprēķināmas lieciniekiem un ekspertiem izmaksājamās summas un ar atbildētāja meklēšanu saistītie izdevumi / Ministru kabineta noteikumi Nr. 154.; izdoti 27.04.1999. saskaņā ar Civilprocesa likuma 39. panta (2) daļu; spēkā no 1.05.1999. .; publicēti Latvijas Vēstnesī 30.04.1999., Nr.133/135.

Taču atbilstīgi CPL 123. panta (1) daļa un 19. panta 4) punkta nosacījumiem eksperts ir noraidāms, ja viņš ir personīgi tieši vai netieši ieinteresēts lietas iznākumā vai ir citi apstākļi, kas rada pamatotas šaubas par viņa objektivitāti.

Tādi apstākļi, piemēram, var būt tas, ja ekspertam viena no pusēm apsolījusi papildus apmaksu gadījumā, ja lieta tiek izskatīta viņam par labu, vienojoties, ka eksperts sniegs atzinumu viņam par labu. Šādā gadījumā eksperts nedrīkst veikt ekspertīzi! *Radix omnium malorum est cupiditas.*¹⁰

Izriet, ka to, vai eksperts ir noraidāms tāpēc, ka viņš ir ieinteresēts lietas iznākumā, vai ir citi apstākļi, kas rada pamatotas šaubas par viņa objektivitāti, CPL nereglamentē formāli, to var tikai noskaidrot praktiski – konstatējot, piemēram, minēto prettiesisku vienošanos starp lietas pusi un ekspertu.

Risinājums šai problēmai praktiski var būt diezgan sarežģīts, piemēram tāds, ka gadījumos, ja viena puse uzskata, ka otra puse ir vienojusies ar ekspertu par apmaksu atkarībā no izpētes galarezultāta, kā ietekmē eksperts sniedzis apzināti nepatiesu atzinumu, tātad, izdarījis Krimināllikuma 300. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, tad tā var vērsties ar atbilstīgu iesniegumu prokuratūrā nolūkā panākt krimināllietas ierosināšanu. Ja krimināllietas izmeklēšanas gaitā tas apstiprināsies un stāsies spēkā tiesas spriedums krimināllietā par to, ka eksperts sniedzis apzināti nepatiesu atzinumu, tad, saskaņā ar CPL 479. panta 2) punktu, tas jāuzskata par jaunatklātiem apstākļiem civillietā, balstoties uz kuriem, lietas dalībnieks jau var ierosināt civillietu saskaņā ar CPL 478. pantu. Tiesas darbību šādā gadījumā jau reglamentē CPL 481., 482. pantos iekļautās normas.

Lietas dalībniekiem ir tiesības iesniegt tiesai jautājumus, par kuriem, pēc viņu domām, ekspertam jādod atzinums. Jautājumus, kuros nepieciešams atzinums, nosaka tiesa. Lietas dalībnieku uzdoto jautājumu noraidīšana tiesai jāmotivē.

Poligrāfa ekspertīzes atzinumam, saskaņā ar Civilprocesa likuma 124. panta nosacījumiem, jābūt motivētam un pamatotam, tas jāizsaka rakstveidā un tam jāsaturs precīzs veiktās izpētes apraksts, tās galarezultātā izdarītie secinājumi un motivētas atbildes uz tiesas uzdotajiem jautājumiem.

Ja eksperts, veicot ekspertīzi, konstatē apstākļus, kuriem ir nozīme lietā un par kuriem viņam jautājumi nav uzdoti, viņš ir tiesīgs savā atzinumā norādīt uz šiem apstākļiem.

Līdzīgi nosacījumiem kriminālprocesā, arī civilprocesā tiesa var noteikt papildus vai atkārtotu ekspertīzi.

Atbilstīgi CPL 97. panta (2) daļas nosacījumiem, tāpat kā kriminālprocesā, arī civilprocesā **nekādiem pierādījumiem nav iepriekš noteikta spēka**, kas saistītu tiesu.

---

¹⁰ Lat.: Visu nelaimju sakne ir mantkāriba

Tātad, nepastāv jebkādi apstākļi, kas *a priori* nepieļautu pierādīšanā izmantot poligrāfa ekspertīzē izdarītos secinājumus. To, vai šādi secinājumi var būt izmantoti kā pierādījumi, tiesa jau konstatē katrā konkrētā lietā *per se*, saskaņā ar CPL 97. panta (1) daļas nosacījumiem: «Tiesa novērtē pierādījumus pēc savas iekšējās pārlicības, kas pamatota uz tiesas sēdē vispusīgi, pilnīgi un objektīvi pārbaudītiem pierādījumiem, vadoties no tiesiskās apziņas, kas balstīta uz loģikas likumiem, zinātnes atziņām un dzīvē gūtiem novērojumiem.»

Tiesai spriedumā jānorāda, kādēļ tā vieniem pierādījumiem devusi priekšroku salīdzinājumā ar citu pierādījumu un atzinusi vienus faktus par pierādītiem, bet citus – par nepierādītiem.

Arī eksperta pienākumi un tiesības, kā arī eksperta atstatīšanas vai noraidīšanas nosacījumi ir līdzīgi kriminālprocesuālajiem nosacījumiem.

Poligrāfa ekspertīze civilprocesā var būt veikta arī tad, ja lietu izskata **šķīrējtiesa**. Ekspertīzes noteikšanas kārtība šādā gadījumā ir atbilstīga tam, ja lietu izskata tiesa.

Par nelielu atšķirību var uzskatīt vienīgi to, ka, saskaņā ar CPL 521. panta (2) daļas nosacījumiem, šķīrējtiesa var pieprasīt, lai puses iesniedz «citus pierādījumus», kas nozīmē, ka poligrāfa pārbaude civillietā var būt veikta arī neprocesuālā formā. Saskaņā ar CPL 521. panta (4) daļu šķīrējtiesa pati nosaka pierādījumu pieļaujamību un attiecināmību.

Kopumā novērtējot, redzams, ka civilprocesā ekspertīzes reglamentācija ir līdzīga, kā kriminālprocesā, kaut arī tā nav tik detalizēta, kā arī ir vairākas atšķirības, kas izriet no civilprocesa principa par pierādījumu nastas uzlikšanu pusēm u.c.